

i sâm je pokušao dati stilsku analizu *Besjede* te tako aktualizirati i njenu estetsku stranu, približiti je današnjem čitaocu kojega ne moraju zanimati bogoslovska pitanja zbog kojih je djelo prvenstveno i napisano.

Kako kod nas još uvijek ne prestaje diskusija o bogumilstvu (što dokazuju i nova djela: Dragojlović, *Bogumilstvo na Balkanu i u Maloj Aziji I. Bogomilski rodonačalnici*. SANU, Beograd 1974, F. Šanjek, *Bosansko-humski (hercegovački) krstjani i katarsko-dualistički pokret u srednjem vijeku*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1975, J. Šidak, *Studije o »Crkvi bosanskoj« i bogumilstvu*. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1975), monografija J. K. Begunova znači ozbiljan prilog razbistravanju pitanja bogumilstva na Balkanu kao i prilog slavističkoj nauci uopšte pa će je s velikim zanimanjem čitati i filolozi i istoričari koje zanima kulturna istorija Slovena u srednjem vijeku.

Malik Mulić

NATALINO RADOVICH, *Analisi insiemistica del lessico slavo-ecclesiastico antico*. Archivio elettronico del lessico paleoslavo, 1. Istituto di filologia slava. Università di Padova, 1974, str. XXIX — 213.

Autor ove knjige priredio je nekoliko uspješnih priručnika za studij slavenske filologije. Posebno su vrijedni: *Glossario morfematico dello slavo ecclesiastico antico*. Enchiridion 1, Ed. Cymba (Napulj 1971, str. 64) i na sasvim specifičan način zamišljen priručnik poredbene slavenske gramatike (*Profilo di linguistica slava*) u tri dijela: 1. *Grammatica comparativa delle lingue slave*, 2. *Cartine*, 3. *Testi*. Ed. Cymba (Napulj 1969). Osobito je zanimljiv drugi dio koji se sastoji od 125 karata, neke vrste lingvistički slavistički atlas, na kome su kartografski obrađene osobine pojedinih slavenskih jezika, dakako — zbog ograničenja opsega i namjene djela — onako kako se osobine odražavaju u slavenskim književnim jezicima.

Knjiga na koju ovdje želimo upozoriti drugačije je prirode. To je, koliko mi je poznato, prva primjena strojne obrade na građu staroslavenskog rječnika. O razlozima zbog kojih je osnovan Archivio elettronico del lessico paleoslavo (AELP) govori autor u uvodu knjige. »Prvenstveni cilj zbog kojeg je zamišljen AELP jest olakšanje istraživanja u historijskoj slavenskoj leksikologiji i pomoć pri rješavanju onih problema staroslavenske tekstualne kritike koji predstavljaju leksikološki vid, na taj način da se učenjacima stavi na raspolaganje dopunski instrument, ali u usporedbi s tradicionalnim leksikološkim popisima, gipkiji i podatniji od njih« (str. II). U program AELP-a ulazi: 1. cjelina staroslavenskih rukopisa, 2. rukopisi nacionalnih redakcija koji se općenito smatraju apografima tekstova nastalih u doba sv. Ćirila i Metoda i njihovih učenika, 3. neka najznačajnija izvorna djela crkvenoslavenske književnosti od XI. do XVII. st.

Prva faza poduzetog istraživanja ima preliminarni značaj. Sastoji se u rastavljanju cjeline (ukupnog zbroja) leksičkih jedinica posvjedočenih u stcsl. rukopisima na različite potcjeline, već prema različitoj klasifikaciji. Ciljevi su joj slijedeći: a) ustanoviti brojno stanje leksika staroslavenskih tekstova, b) izdvojiti jezgru potvrđenu u starijim djelima od različitih slojeva potvrđenih u novijim razdobljima, c) razgraničiti potcjeline elemenata prisutnih u tekstovima većeg opsega i potcjeline koje se izdvajaju samo u određenim skupinama rukopisa, d) utvrditi kakav je udio spomenutih potcjelina u ustrojstvu svakog pojedinog rukopisa, e) utvrditi stupanj blizine svakog pojedinog rukopisa prema ostalima (v. str. V—VI). U ovom raščlanjivanju na cjeline («analisi insiemistica») podaci za elektroničku obradbu uzeti su iz jedinoga potpunog starocrkvenoslavenskog rječnika, a to je Sadnik-Aitzetmüllerov *Handwörterbuch zu den altkirchenslawischen Texten*, koji je za potrebe obradbe prepisan na bušene cedulje uz potrebne modifikacije. Tako su npr. upotrijebljena samo velika slova; zanemarene su točke ispod i, y, z (i i y nastali fakultativnim duljenjem poluglasa izjednačeni su s ostalim i i y, a z (dzělo) je izjednačen sa z). Ostali znakovi u knjizi preneseni su ovako: č — C>, ě — E>, g — G>, š — S>, ž — Z>, k — K', g' — G', n — N', f — R', v (ižica) — U', e — E, o — O, ъ — 6, ѣ — 7 (v. str. VI).

Rezultati što proizlaze iz cjelinske raščlambe građe koju smo naveli i prema ciljevima koje smo prije spomenuli dadu se ovako sažeti: starocrkvenoslavenski leksik što ga sadržava Sadnik-Aitzetmüllerov *Handwörterbuch* sastoji se od 8119 jedinica potvrđenih s različitom čestotom u jednom ili više od dvadeset rukopisa i na Samuilovoj ploči. Budući da su na raspolaganju različite mogućnosti obradbe, uvijek je moguće jedan ili više rukopisa uzeti zasebno pa ih uspoređivati sa željenim tekstom; ako se tako evanđeoski tekstovi uzmu kao cjeline (budući da su najvećim dijelom apografi istog izvornika, v. str. XI), onda četiri temeljna staroslavenska teksta (Evanđelje, Sinajski psaltir, Sinajski euhologij i Suprasaljski zbornik) daju potvrde za 7449 odrednica (91,748% stcsl. leksika), a 670 odrednica (8,252%) otpada na fragmente. Sama pak evanđelja — stariji sloj stcsl. leksika — imaju 2077 jedinica, Sin. ps. i Sin. euh. 2196 jedinica, a na Supr. otpada čak 3176 jedinica — ne ulazeći na ovome mjestu u njihove međusobne odnose. Zanimljivo je npr. da je samo 785 jedinica (10,539%) stcsl. leksika zajedničko u navedena četiri temeljna rukopisa; 1348 jedinica zajedničkih je za dva rukopisa (18,096%), 842 jedinice (11,304%) zajedničke su u tri rukopisa, a ostalih 4474 jedinice (60,063%) dolaze samo u jednom od četiri rukopisa. Na ostalo ovdje nećemo upozoravati. Detaljni, premda vrlo sažeti rezultati, obrađeni su u uvodu knjige (str. IX—XXVI) promatrani u različitim međuodnosima, dok ostali dio knjige (str. 1—210) donosi leksičke potvrde i analizu građe.

Da bi se odgovorilo na druga pitanja, potrebno je stvoriti nove skupine tekstova. Ako se želi proučavati leksik u hagiografskim i homiletskim djelima, treba npr. Suprasaljski zbornik podijeliti na njegov hagiografski i homiletski dio, pa onda homiletski dio promatrati zajedno s Kločevim glagoljašem, itd. To bi imao biti sadržaj jednog od slijedećih

svezaka AELP-a, kako je obećano (v. str. XXVII). Možemo samo poželjeti bogat i plodan nastavak započetog pothvata.

Dodajmo još da je N. Radovich (inače autor dviju vrijednih tekstoloških studija iz hrvatskoglagoljske baštine) u Centro di Calcolo Sveučilišta u Padovi već prije statistički obradio kratice i ligature u misnom kanonu četiriju hrvatskoglagoljskih kodeksa, na što se ovdje posebno osvrćemo.

Josip Tandarić

NATALINO RADOVICH, *La codificazione del Canon Misae in quattro manoscritti glagolitici*. Euroasiatica. Folia philologica AION-SI SUPPLETA II: 5, 1973—1974, str. 1—25.

Prikazujemo ovu malu i vrijednu radnju Natalina Radovića, budući da je prvi put primijenjena metoda jedne egzaktne znanosti, metoda matematičke statističke obradbe grafijskih sistema na hrvatskoglagoljskim tekstovima.

U svoju studiju autor nas postepeno uvodi nakon informativnog sažetka o dosadašnjim naporima sa sada već klasičnim jezičnim, paleografskim i liturgijskim kriterijima (Jagić, Vajs, Hamm, Tadin). Vidi također ovo Slovo, str. 273—293.

Prof. Radović opravdano primjećuje da se nikada grafijski sistemi nisu sistematskije razmatrali kao eventualni vremenski pokazatelji starosti rukopisa, iako je poznato da su oni znakoviti osobito za mlađe tekstove zbog svoje sve veće složenosti. Autor je suprotstavio grafijske sisteme dvaju nedatiranih misala: Vat. III₄ i Ms. Canon lit. 172. Bodl. s dva datirana: Cod. slav. 8 — Novakov misal iz g. 1368. i Vat. III₅ iz g. 1441. Elementi grafijskog sistema su različite ligature i različiti tipovi kraćenica. Za uzorak analize uzeo je Kanon Mise. Ne slučajno. S lingvističkog gledišta Kanon Mise predstavlja isti izričaj, semantički gotovo nepromjenjiv. Precizna statistička analiza izvršena je u Elektronskom računskom centru sveučilišta u Padovi sa fotokopija mikrofilmoteke srednjovjekovnih tekstova Instituta za slav. filologiju u Napulju.

Analiza je otkrila varijabilni inventar i čestotu upotrijebljenih grafijskih znakova, a time i značajne razlike u kodifikaciji Kanona, tj. istog sadržaja u 4 navedena rukopisa. Da bi dobivene podatke što egzaktnije izrazio, autor se utekao pojmovlju i terminologiji suvremene teorije komunikacije. Na ovu teoriju nismo navikli istražujući starije hrvatske tekstove, premda od ove teorije sve češće polaze i statističkom metodom uspješno se koriste istraživači poljskih, ruskih i čeških starih rukopisa.

Teorija obavijesti ili komunikacijska teorija gleda u jeziku sredstvo informacije, priopćajni sistem kojim prenosimo neku poruku. Količinu informacije sadržane u poruci možemo mjeriti na osnovi statističkih podataka o okurenciji elemenata u njoj. U ovoj radnji mjerena je informacijska vrijednost grafijskih znakova. Prema utvrđenim matematičkim